

A DATIVUS ÜGYE.

Igen is azt írtam¹ s támogattam is tekintéllyel, hogy az az állítás: „A dativusnak nincs birtoka”, nem elv; most meg, akkori ítéletemet fentartva, azzal toldom, hogy csupasz állításnak is tökéletlen, mivel határozatlan s annál fogva nem egyértelmű (mehrdeutig). Érthetőnk pl. így: „A dativus nem genitivus”. Ámde így nem hogy bizonyítani, de állítani sem szükség, mert hiszen senki sem kétli. Azonban — truizmus létére is — van sokszor alkalmazása. Pl. a latin 1. és 5. declinatióban, nem lévén különbség a sing. genitivus és dativus közt, a szöveg magyarázója szükségesnek látja észrevétni a tanulóval, hogy ily alakok, mint: *mensae, musae, diei, rei, speciei* hol genitivusok, hol dativusok és meghatározza adott esetben, hogy melyik rovatba tartozik az illető szó. De a magyarban így különböztetni nem lehetvén, meddő marad a truizmus. — Teheti továbbat az idézett állítás azt, hogy: „A dativusnak”, mint olyannak, „nincs birtoka”. Így érti-e J. nem tudom, de akár így, akár nem így, sem igenelni, sem tagadni egyelőre nem lehet, mert a felelet annak a kérdésnek az eldöntésétől függ: „Mi a dativus?” És hogy erre is felelhessünk, tudnunk kell, *realis* definitioja kívántatik-e, vagy *formalis*? Minden esetre pedig, minthogy a dativus fogalma s a velejáró műszó nem specialitása a magyar nyelvnek, a kérdés az általános vagy, ha úgy tetszik, az összehasonlító nyelvészet foruma elé tartozik. Itt pedig *realis* definitióját akár a dativusnak, akár más casusnak hasztalan keresünk. Én legalább Boppnál, Schleichernél, Hunfalvynál, Müller Frigyesnél, Eggersnél, Hovelachenál ilyest nem lelek, és a mit egyes nyelvek tanaiban látnak itt-ott, az csak az illető nyelvre vonatkozó kísértemény², melyet kellő értelmezésnek nem ismerhet el a logika. De ott van ám mindenütt a *formalis* definitio, mely azt mondja meg, hogy a névszónak ilyen s ilyen módosítását ilyen s ilyen ejtésnek nevezik. És így nevezik a magyarban is *dativusnak a nak, nekben* végződő alakját a névszónak.

¹ L. Az E. Múzeum-egylet bölcselet-sat. szakosztályának Kiadványai II. kötet (1885), 33. lap. B. S.

² Nem hogy definitióul, de a legfölszinesebb diagnosisul sem szolgálhatnak az ilyenek, mint: „Der Dativ bezeichnet im allgemeinen die Person oder Sache, welche zu einer Thätigkeit in einer entfernteren Beziehung steht”. (Curtius griech. Gr.) — „Der Dativus ist der Casus der Beziehung, oder, wenn er mit dem Accusativ verglichen wird, der Casus des entfernteren Objects”. (Zumpt, lat. Gramm.) — Ezek csak határozatlanságukkal, semmitmondóságukkal vétnek, de a következő értelmezés épen szabályellenes: „Der Dativ steht auf die Frage *w e m ?* bei *Verben* und *Adjectiven*”. Annyi mint: a dativus, dativus kérdésre felel. Halljuk ellenben egy *Convers.-Lex.* beli „Dativus” cikk írójának feddhetetlen nyilatkozatát: „Da der spätere Dativ die Bedeutung des alten Dativs und Locativs zusammen vertritt und in mehreren Sprachen zugleich die des Instrumentalis angenommen hat, so lässt sich eine allgemeine Grundbedeutung für denselben *n i c h t* aufstellen. Der Name ist hergenommen von dem häufigen Gebrauche dieses Casus bei dem Begriffe des Gebens und verwandten Begriffen, *w o b e i* er das entferntere Objekt der Handlung bezeichnet”. B. S.

Látnivaló, hogy a határozatlanság még így sincs meggyorsolva és hogy a „kérdéses” állításnak újra más értelmét kell hogy keressük. És azt tartom, magáénak fogja J. vallani ily alakban: „A dativus soha sem birtokos”, vagy bővebben magyarázva: a *nak*, *nek* végzet nem elég arra, hogy a névszó-alakot dativussá bélyegezze, és jelesen, ha, mikor v. mihelyt birtokot tulajdonítunk neki, már nem dativus. Úgy de ha ezt elismeri és állítja, egészen az ő vállára nehezedik az a feladat, hogy oly realis definitiójával álljon elé a dativusnak, mely emennek minden használatát magában foglalja egyfelől, másfelől pedig birtokossá lehetőségét kirekessze s még ez sem elég a határozatlanság vádja elenyésztetésére, hanem azt is elvárom tőle, hogy a birtok műszót, úgy a mint azt a nyelvtanban használják, értelmezze, mert mind értekezéséből, mind válaszából kitetszik, hogy az én formalis definitiómat, mely szerint „a birtokot a magyarban a személyragos névszó jelöli”, nem hajlandó elfogadni. Én pedig elmélkedni hagyom rajta s nyilatkozatát nem várom, hanem kereken kimondom, hogy ezt a véleményét, akár hiedelmét, hogy „a dativus nem birtokos”, melyet a tények világosan megczáfolnak, el nem fogadom.

Mert lám, egy régi népdalban, mely még gyermekkoromból maradt emlékemben, ezt olvasám:

„Sári rózsám gyere ki dűlj le a subámra, ketten vagyunk, nincsen ki vigyázzon a szánkra; nyalakodjunk, nincsen most módja a banyának, hogy az orrát a tebbe verje a macskának”.

Itt, mondom, „subámra” birtok és birtokosa a (pótolható) *nekem*; „szánkra” birtok és birtokosa (*nekünk*) ketten; „módja” birtok és birtokosa *banyának*; „orrát” birtok és birtokosa *macskának*.

Még egyet: „Maradjon *magának*”: dativus, nem birtokos; „nem hiszek *szavának*”: dativus és birtok; „hamis teste lelke, *szőkének*, *barnának*”: dativus és birtokos.

Hadd idézzek J. példájára latin idiotismust:

Est *mihi* nonum superantis annum
 Plenus Albani *cadus*; est in horto,
 Phylli, nectendis *apium* coronis
 Est *hederæ vis*
 Multa [1]

Tagadhatja-e valaki, hogy 1) *mihi* az ego dativusa; 2) *ego* Horatiust jelöli; 3) *cadus*, *apium*, *hederæ vis* Horatius birtokai; 4) *mihi* birtokos és dativus; tehát elvégre 5) a latinban is lehet birtokos a *dativus*?

J. azt írja, hogy „Pauli caput dolet” [2] rosszul volna latinul mondva. Nem merném mondani, hogy jobban tudok latinul mint J., de igen azt, hogy Lucretius jobban mint ő, s aligha rosszul írta (De rerum natura III. 110—112):

Cum miser est animo laetatur corpore toto:
 Non alio pacto, quam si pes cum dolet aegri,
 In nullo caput interea sit forte dolore. [3]

Tisztába hozván imígy a vita tárgyát, kötelességemnek tartom tekintetbe venni bírálatom elleni némely panaszát is a válaszolónak. Mindjárt eleinte, mikor a „kérdéses” szót megtámadtam, lehet hogy egy kissé elkap vala a ló — Me quoque pectoris tentavit fervor [4] — a hiu paradoxum felett a boszúság. Most hát engesztelésül és kárpótlásul egy jó taná-

csot adok Juvenalisnak kissé módosított szavaival ellenfelemnek: „Maxima lectori debetur reverentia”³. [5] Régiebb íróink rendszerint „kegyes” címmel szólították olvasóikat. Igaz hogy Klopstock — mint Kazinczy írja — midőn odái nehézérthetőségét gáncsolták, azt felelé negédesen, hogy „a ki érteni akar, tanuljon meg érteni!” De hiszen ő Klopstock volt; mi homunciok pedig nem követelhetjük jó móddal, hogy egy pár odavetett szavunkból az előtt évvel sőt részint évekkal nyomtatott értekezésünk fonalát gondosan kezébe tartogassa a casualis olvasó. Ez, megtörténhetik, hogy igen kicsibe hajtja azt a munkát, melyet szerzője igen is hőn ápol s aztán úgy jár vele mint Cicero a szicíliai quaesturájával, minek történetét jó humorral írja meg pro Cn. Plancio szónoklatában ekképen: „Nem félek, hogy merje valaki mondani, hogy akárki is jelesebben vagy kedvesebben viselte volna a quaesturát Sziciliában, mint én. Isten bizony, mondom, azt véltem akkor, hogy senki sem beszél egyébről Rómában, csak az én quaesturámról. A szicíliaiak hallatlan tisztességtételeket terveztek vala számomra. Én hát azzal a reménnyel bucsúztam ki a hivatalomból, hogy a római nép mindent teszen maga jó szántából érettem. Hanem midőn a provinciából kibucszván történetesen Puteoli felé jöttem, hol azon napokban igen sokan és vígan szoktak lenni, csaknem odalettem, hogy valaki azt kérdi tőlem: ‚mikor jöttem el Rómából és mi újság ott?’ A kinek midőn azt felelém, hogy a provinciából jövök, hivatalomat végezve: ‚Úgy bizony — monda — azt tartom Afrikából!’ Én ezt resteltem, bosszankodtam is rajta és mondám: ‚Dehogy! Sziciliából’. Ekkor egy valaki, a ki mindent jobban akar tudni, közbeszól: ‚Hát te nem is tudod, hogy ez az ur quaestor volt Syracusában?’ — Elfojtottam a bosszúságomat s úgy tettem, mintha csak fürdeni jöttem volna”. — Most már, — azt veti utána Cicero — örvendek azon, a mit akkor balesetnek véltem, mert a leczke hasznomra vált⁴.

Lépünk tovább. „A ‚nek-es név ilyenkor nem is birtokos”, helytelen kifejezésre nézve nem hogy elismerné tévedését J., hanem azzal tetőzi, hogy bírálóját vádolja tévedéssel, mint Plato a szőnyeget tapodó Diogenest kevélységgel. Lássuk csak, mikép talál a raetorsio? Idézzünk: — *Joann.* „azt mondtam, hogy ha az olyan szólásokban, mint: vége szakadt a vitáknak sat. birtokviszonyt állítok fel, megsértem a főelvet: a d a t i v u s n a k n i n c s b i r t o k a. Be kell e szerint bizonyítanom, hogy a nek-es név ilyenkor nem is birtokos”. — *Br.* „Az utolsó mondat rossz, és így kell: ilyenkor *sem* birtokos”, vagy ilyenkor is nem birtokos. Mert J. azt akarja állítani, hogy az idézett elv a felhozott szólás esetében is áll. — *Joann.* „Dehogy akarom! Minő logikával mondhatnám, hogy az az elv ilyenkor is, t. i. a felhozott szólásra is alkalmazható?” — Eddig az írás, most én folytatom tovább: *Br.* Nem állítja tehát, hogy elve ebben a szólásban is: „vége szakadt a vitáknak” áll, azaz hogy „vitáknak” itt sem birtokos? — *Joann.* Hogy ne állítanám? — *Br.* Úgy hát azon egy dologról az imént azt mondá: „Dehogy állítom”, most meg azt:

³ Terjedelmes paraphrasisát olvashatni: *Shaftesbury*, Characteristicks. Vol. III. Miscellany V. B. S.

⁴ Nem éppen így teszen „tisztelt nyelvésztaársam”, midőn imígy nyilatkozik: „(Br.) megbírálja, azaz hogy megtámadja ‚a nek-ragu név és a birtokszó czimen’ megjelent értekezésemet, ... Czikkének a fűszerei leczkézés és gúnyolódás”. Azt hiszem hogy véleményt, állítást, rendszert, tant megtámadni, leczkézni, gúnyolni nem hiba. De ezt felelnem haszontalan volna. Mert Pesten folytatott egykori vitatkozásom alkalmával „személyeskedéssel” vádolván engemet a másik fél, azt felelém, hogy csupán csak „véleményét” támadtam meg: a mire ő azt viszonzá, hogy személye és véleménye azonosok és ez a régi vígjátékbeli Pedrillo szavait juttatá eszembe: „Nekem a hasam a bálványom, s a ki a hasamat bántja, a bálványomat bántja”. Világos hogy meg kelle hajlanom argumentuma előtt. B. S.

„Hogy ne állítám!” Hogy egyezik? Melyik állítása az igazi? Mert a principium contradictionis szerint csak egyik lehet igaz! Így jár az ember, ha a logika elve helyett a spiritus vagy pruritus contradictionis szavára hallgat. A csöbörből vederbe lép. Jobb lesz vala *is*-es szólása hibás voltát elismerni, semmint azzal a fogással akarni kieviczkélni a hínárból, hogy az *is*-t, a mely csak *emphasist* ad a mondatnak, kihagyhatta volna”. *Emp-hatikus is*-t a *stylistika* nem ismer. Majd ha magyar nyelvtant ír J., tanítson meg reá.

Vérszemre kapva logikai hadjáratával, tovább folytatja J. a támadását s azzal vádol, hogy tölem telhetőleg elősegítem a *helyettesít* használatában uralkodó *amabilis* (ez is *emphasis*?) *confusiot*”. Bizony, bizony ha én *confusioban* vagyok, J. is abban van, mert szórul szóra azt állítom, a mit ő ír válaszában: „Ennek: *helyettesít* egyedül és kizárólag, *substituít* ‚setzt an die Stelle’ jelentést tulajdonítok és így a *helyettesítésnek* sem lehet más jelentése mint ‚*substitutio*.” És íme, meg se hül jól a szó a szájában s már más jelentést tulajdonít neki, azt írván, hogy „a mit valaminek *helyettesítek* (*substituálok*), az pótolja (*suppleálja*) azt a tárgyat”, a miben nem értünk egyet, valamint abban sem, hogy „ez a két fogalom bármely alakban is teljesen összefér”. Dehogy fér; a volna ám az igazi *confusio*! Mikor *helyettesítek*, azt a mi ott volt elveszem, félreteszem vagy eldobom s egyebet teszek a helyébe; mikor *pótolok*, azt a mi vagy a mennyi ott van, meghagyom s többel kevesebbel szaporítom a kiegészítésig. A számvetésben a kivonás most divó módját „*pótlékozás*”-nak nevezik, s a tanuló gyermek szemet meresztene, ha *helyettesítésre* szólítná fel J. biztatására a tanítója. Ha a kávé cuba-, java- vagy mokka-kávé helyett *czikoriát* főz, *helyettesít*; de mikor a takarékos házigazdasszony a kávéja közé *czikoriát* vagy *aszalt figét* kever, *pótol*. Mikor a *chinahéjat* kidobták a *materia medicából* s a *chinint* vették be, *helyettesítettek*; a budapesti *korcsmáros*, midőn a *kőbányait* kerti borral *ereszti fel*, *pótol*. Tehát csak annál maradok, hogy *helyettesítés* és *pótlás* nem *synonymák*.

Több *ellenvetésre* nem vesztegetek szót, hanem azt mondom általában *Pontius Pilátussal*, hogy „a mit megírtam, megírtam. J. pedig válaszával csak a *logikátlanságok* példáit szaporította.